

Wie goed luistert, hoort méér. Over de spiritualiteit van het luisteren.

Openingscollege cursusjaar Baptisten Seminarium 2013 – 2014

Wout Huizing

In aansluiting op het jaarthema van de Baptisten Unie¹ – luisteren – staan we bij de start van het nieuwe studiejaar stil bij dit zelfde thema en verbinden dit met de vraag wat goed luisteren inhoudt voor degene die als *voorganger* werkzaam wil zijn. Thema van dit openingscollege is: Wie goed luistert, hoort méér. Over de spiritualiteit van het luisteren.

Een openingscollege, maar dat betekent niet dat u nu rustig achterover kunt leunen om te luisteren wat de docent van het seminarium hierover te berde zal brengen. Zo zijn de colleges op het seminarium al lang niet meer en zo gaat het hier vanmorgen dus ook niet. U zult ook zelf inbreng hebben en actief mee mogen doen. Om niet te zeggen ‘moeten’, want als ik dat zeg luisteren sommigen van u wellicht al niet zo van harte meer. Het luistert vaak nauw hoe we dingen zeggen en soms kun je vermoeden welke effecten bepaalde woorden kunnen hebben, soms ook niet.

Ik wil beginnen met het vertellen van een verhaaltje dat ik zeven jaar geleden op precies dezelfde plek en bij dezelfde gelegenheid ook verteld heb, toen Eduard Groen, Henk Bakker en Teun van der Leer en ik in 2006 startten als nieuw team van docenten. Benieuwd of u dat verhaaltje (nog) kent... Het gaat over een kleermaker.

Een man wilde een kostuum bestellen bij een kleermaker. Toen hij de zaak binnenkwam had één en ander hem al aan het denken moeten zetten. De kleermaker lag te slapen op een oude luie stoel in de hoek van de zaak. Er hingen aan de muur geen getuigschriften van de kleermakersvakschool, maar goedkope wandbordjes met “Uw kostuum, ons pakkie an” en “Wij zitten niet bij uw pakken neer, terwijl iedereen toch weet dat een goede kleermaker er juist wél bij moet gaan zitten. Toch bestelde de man zijn pak en verwachtte dat de kleermaker zijn maten op zou nemen. Maar die zei: “ach nee, meneer, iemand met mijn ervaring heeft aan één blik genoeg.”

Toen de man een weekje later kwam passen, bleek de jas veel te ruim in de kraag. Maar de kleermaker zei: “Meneer, het pak is perfect, u staat alleen niet helemaal goed. U moet wat meer achterover leunen.” Toen de man dat deed, bleek de broek om de middel niet te passen. Maar de kleermaker zei: “ach meneer, het is een perfect pak. U moet alleen uw buik naar voren houden.” Tenslotte was ook de ene broekspijp langer dan de andere. Maar de kleermaker zei: “Meneer, een mooier pak heb ik nooit gemaakt, u moet alleen voortaan wat schever lopen.”

En de meneer, hij geloofde de kleermaker, nam het pak en betaalde ook nog veel te veel. Toen het zondag was ging hij wandelen in zijn nieuwe pak. En hij liep precies zoals de kleermaker het hem had voorgehouden. Hij hield zijn linkerbeen stijf, hij zette een hoge rug op en stak zijn buik naar voren. Zo strompelde hij over straat. Toen de mensen hem zagen lopen, zeiden ze tegen elkaar: “Wat moet dat een knappe kleermaker zijn, die voor zo’n ongelukkige man nog een pak wist te maken...”

Je kunt grinniken om zo’n verhaal, maar wat is het triest als je tot de ontdekking komt dat je kreupel en gebogen door het leven gaat, alleen maar om in een pak te passen dat een ander voor je heeft gemaakt. Dat je luistert naar wat een ander of anderen vinden, zonder je eigen hart te volgen.

¹ Voor de periode 2013 – 2015 is als centraal thema binnen de Unie gekozen ‘Samen Gods missie ontdekken’. In drie jaar worden de thema’s *luisteren, zoeken en volgen* besproken. Elk jaar verschijnt een boekje voor bespreking in kringen. Dit voorjaar verscheen deel 1 ‘luisteren’.

Zeven jaar geleden maakte ik duidelijk dat we in de opleiding studenten willen begeleiden om te ontdekken wie ze zelf zijn en dat ze moeten leren omgaan met talloze verwachtingen die er leven t.a.v. 'de voorganger'. Als je je (vooral) daardoor laat leiden, kun je niet rechtop vanuit eigen gaven en talenten je werk als voorganger doen. Ontdek dus wie je zélf mag zijn en hoe je ten dienste van God en de gemeenten tot zegen kunt zijn.

Maar vandaag ligt het accent anders. Prima als je ontdekt wie jezelf bent – dat is één van de pijlers van onze opleiding - en dat je ontdekt hebt hoe je je eigen koers kunt varen, maar van een voorganger mag je te allen tijde verwachten dat hij óók een luisterend oor zal hebben. En hopelijk twee! Een echte leider is immers iemand die weet te luisteren.² Je kunt vragen: “naar wie luister je dan vooral?” Daarover zeg ik straks meer. Eerst wil ik iets meer verkennen over het 'hoe' van het luisteren en proberen aan te duiden wat 'goed luisteren' is in het werk als voorganger.

Eerst maar eens een vraag voor ons allen: noem eens één kernwoord waar het volgens u op aankomt bij goed luisteren. Geen hele verhalen dus of omschrijvingen. Gewoon één woord waar het volgens u om draait wil je goed luisteren naar een ander. (Het kan zijn dat u dit al ontdekt heeft op de kringavonden in de gemeente als u met het jaarthema van de Unie aan de slag bent gegaan. Op één avond wordt gezocht naar het formuleren van 'stoppers' en 'stimulansen'. Geef gerust door wat u daar toen ontdekt heeft...!)

INVENTARISATIE KERNWOORDEN

Zelf heb ik vier woorden gekozen:

- Afstemming
- Gastvrijheid
- Gehoorzaamheid
- Ontvankelijkheid

1. Afstemming

Bij luisteren gaat het om een proces tussen een zender (zenders) en ontvanger(s). Die basale theorie van de communicatie ga ik hier niet toelichten.³ Wel wil ik een kleine oefening doen wat er gebeurt als je probeert zó te luisteren dat je op dezelfde golflengte komt als je gesprekspartner. Hoe je kunt laten blijken dat je aansluit op wat de ander uitzendt en het merkbaar is dat je goed luistert.

Ik wil u vragen even te gaan staan. Ik wil u nu vragen om gewoon een toon te gaan zingen. U krijgt die niet aangereikt door de organist, maar u pakt gewoon een toon die bij u boven komt. Hoog, laag, hard, zacht. En u hoeft zich niet te bekommeren over uw buurman of buurvrouw. Gewoon uw eigen toon zingen. Succes!

² Vgl. Stephen R. Covey, *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*, Amsterdam 2010 (vijfde eigenschap: eerst begrijpen, dan begrepen worden); En: Wil Derkse, *Een levensregel voor beginners, Benedictijnse spiritualiteit voor het dagelijkse leven*, Tiel 2001, hfdst. III over Benedictijns leiderschap dat 'extra luistertalent' vergt

³ Voor verdere oriëntatie is veel te vinden in bijvoorbeeld Prof. dr. G. Lang, Prof. dr. H.T. van der Molen, *Psychologische gespreksvoering, Een basis voor hulpverlening*, Soest 2003 11e herziene druk; of: Jan Minderhoud, *Luisteren is een kunst, Over het voeren van verschillende gesprekken in het pastoraat*, Zoetermeer 2009

Dat was een kakofonie. Misschien wel heel gek om te doen? Denkt u dat het kan lukken om met elkaar uit te komen op één toon zonder dat er één is die bepaalt welke toon dat moet zijn? Dat is een waagstuk. Niet de dominee of de organist die het bepaalt, maar met elkaar. Heel congregationalistisch, zou je kunnen zeggen....Ik nodig u uit: kies opnieuw een eigen toon (mag een andere zijn dat dat u net zong), maar luister vervolgens eens goed om u heen en probeer af te stemmen op de geluiden om u heen en pas uw toonhoogte daarop aan. Als we zo goed gaan luisteren naar elkaar (als het lang duurt mag u tussendoor best even ademhalen...), kunnen er wel eens verrassende dingen gebeuren. Succes.

Als we er even de tijd voor nemen lukt het. Dat is direct al een belangrijke vaststelling: voor goed luisteren heb je tijd nodig. Die moet je nemen. Even snel, snel bevordert het luisteren niet.

En wat heeft dit met goed luisteren te maken?

Voor mij in elk geval dat je bereid moet zijn iets 'in te leveren'. Als je bezig bent vooral je eigen toon de boventoon te laten zijn, gaat het nooit lukken de ander werkelijk te horen. Dan hoor je alleen jezelf. Dat is overigens ook een omschrijving van luisteren: de ander uit laten praten, totdat je zelf weer verder kunt praten en je je eigen verhaal kunt vertellen. Volgens mij is dat niet luisteren en zeker niet goed luisteren. Luisteren vraagt een houding om jezelf niet op de voorgrond te zetten. In muziektermen gesproken: de luisteraar is als de pianist die een solist(e) begeleidt. Je bent er ten dienste van de solist(e). Diens stem of muziekinstrument mag helemaal naar voren komen en gehoord worden. Je sluit aan in het tempo en ritme van de ander, leidt in en zo heel af en toe klinkt er een eigen geluid, een tegenstem of een bovenstem. Dat vult aan. Of een dissonant, die vervolgens weer kan oplossen.

Minder beeldend gezegd, maar in de taal van het dagelijks gesprek,⁴ merkt Jan Minderhoud op: "Goed luisteren is een offer brengen. Het betekent dat je bereid bent om iets op te geven, je eigen verhaal, je eigen vooroordelen en interpretaties, welke hindernis dan ook, om voor even de volle aandacht te geven aan het verhaal van de ander. Wie een ander deze dienst bewijst, de dienst van het luisteren, die geeft de ander een groot geschenk. Die zegt als het ware: 'Je bent zó belangrijk voor mij, dat ik wil horen naar wat je wilt zeggen. Ik zal daartoe mijn eigen verhaal even opzij zetten, zodat de weg vrij is om naar jouw verhaal te luisteren.'"

Concreet is dat te maken door in een gesprek bijvoorbeeld niet telkens te reageren met 'maar....' of 'toch vind ik' of direct je eigen verhaal naast dat van de ander te zetten, maar door in te voegen in de stroom van wat de ander vertelt. Een woord te herhalen dat er uitspringt, vragen naar concretisering d.m.v. een voorbeeld, bevestiging met je woorden of in je houding en gebaren.

Afstemming is op allerlei momenten en in vele situaties aan de orde voor een voorganger: in een pastoraal gesprek, in groepsbijeenkomsten, in vieringen en kerkdiensten, in vergaderingen. En als je werkelijk wilt afstemmen, wees je dan bewust hoe nadrukkelijk je je eigen stem laat horen en hoe je

⁴ Jan Minderhoud, *a.w.*, pag. 36

luistert naar de ander. Komt dat samen? Dat lijkt, zoals ik het nu zeg, eenvoudiger dan het in de praktijk is. Ik citeer in dit verband Henri Nouwen:⁵

“Luisteren is heel moeilijk. Om te luisteren moet je innerlijk stevig staan en jezelf niet meer hoeven te bewijzen met praten en argumenteren. Wie echt kan luisteren hoeft niet zo nodig meer opgemerkt te worden. Zo iemand is vrij om te ontvangen, te verwelkomen, te aanvaarden...Luisteren is veel meer dan een ander laten uitpraten om daarna weer antwoord te kunnen geven. Luisteren betekent dat je aandacht voor de ander hebt en die ander opneemt in jouw bestaan. Het mooie aan luisteren is dat degene naar wie je luistert zich erkend begint te voelen, en zichzelf en zijn eigen verhaal meer serieus gaat nemen. Luisteren is een soort geestelijke gastvrijheid. Je biedt de ander vriendschap aan, dieper inzicht, en het vermogen om samen stil te zijn.”

2. Gastvrijheid

Daarmee reikt Nouwen een tweede woord aan waar we verder bij stil kunnen staan: gastvrijheid. Goed luisteren betekent gastvrij zijn.

Over gastvrijheid is heel wat te zeggen. Het is een waarde in de horeca, vaak ook genoemd in de zorg, maar het heeft een veel diepere laag dan aardig en vriendelijk zijn voor wie je hebt te zorgen.

Al heeft het daar wel zeker mee te maken. In haar boek *Holy listening*⁶ beschrijft Margaret Guenther hoe ze zich telkens weer voorbereidt op een ontmoeting met nieuwe mensen die zij geestelijke begeleiding biedt. Ze beschrijft hoe ze nadenkt over het tijdstip waarop de ontmoeting zal plaatsvinden en waar en welke invloed die plaats op de ontmoeting kan hebben. Leidt de omgeving af of bevordert die concentratie? Ook denkt ze na over wat ze aantrekt en wat ze daarmee uitstraalt. Belangrijk voor haar is vooral dat ze zich er ook innerlijk op voorbereidt en zaken op orde wil hebben om er echt voor de ander te zijn. Zoals ze haar kamer opgeruimd wil hebben, zo wil ze ook innerlijk ‘opgeruimd’ zijn. Open voor degene die ze ontvangt en niet in beslag genomen door van alles waar ze zelf mee bezig is. Je moet jezelf dus wel goed willen kennen. Dat is de start van ‘goed luisteren’.

Haar opmerkingen haken aan bij het begrip gastvrijheid, zoals dit aan de orde komt binnen de benedictijnse spiritualiteit in relatie tot luisteren.⁷ In die traditie geldt de regel: “Alle gasten die aankomen, moeten ontvangen worden als Christus Zelf, want eens zal Hij zeggen: “Ik kwam als gast en gij hebt Mij ontvangen”.⁸ Vanuit het besef dat iedere gast de Heer kan zijn, wordt de portier opgedragen om zodra iemand aanklopt of een arme om hulp vraagt, te antwoorden met: God zij dank! (*Deo gratias*) of laten wij de Heer zegenen.” (*Benedicamus Domino*).

Iedere gast kan de Heer zijn. Dat zegt nogal wat over hoe je een ander tegemoet treedt! Heb je alle antennes uitstaan om in de ander (iets van) de Heer te zien of de ander als bron van de geest te kunnen ervaren? Dat klinkt vroom en veeleisend – en dat is het ook, zegt Wil Derkse in zijn ‘Een levensregel voor beginners’, een introductie op de Benedictijnse spiritualiteit. Waar het om gaat is de vraag of je echt zó open kunt staan voor de ander dat je de ander kunt ontmoeten vanuit die houding van *Deo gratias* of *Benedicamus Domino*. Ook als die broeder belt die zich altijd kritisch

⁵ *Een jaar met Henri Nouwen, Wijsheid en geloof voor elke dag*, Tielt 2010, 11 maart

⁶ Margaret Guenther, *Holy listening, The Art of Spiritual Direction*, London 1992. *Spiritual Direction as Hospitality*, p. 6 - 42

⁷ Zie Wil Derkse, *a.w.*, p. 51 e.v.

⁸ In dit verband is ook de tekst uit Hebr. 13:2 intrigerend over de gastvrijheid voor vreemdelingen!

uitlaat over de dienst of die zuster die er van lijkt te genieten haar verhaal over haar moeilijke jeugd nog weer eens helemaal te vertellen. Kun je gastvrij zijn?

Gastvrijheid heeft dan alles te maken met het luisteren naar jezelf. Kan ik gastheer/ gastvrouw zijn voor de ander met wie ik in contact ben? Of zit er ruis op de lijn die het goede luisteren kan belemmeren? Je kunt soms zó in beslag worden genomen door eigen beslommingen, zorgen, zaken die je hebt te doen, dat je niet werkelijk open kunt staan voor de ander. Of zoals door Oeds Blok op de AV dit voorjaar aangegeven⁹ en in de kringenserie over luisteren ook uitgewerkt: hoe gastvrij kun je eigenlijk zijn voor iemand die heel anders is, denkt of gelooft dan jij? Angst kan dan een echt contact in de weg staan. Kun je *Benedicamus Domino* zeggen en helemaal open luisteren als je zelf enthousiast gelooft en in ontmoeting komt met iemand die betoogt dat God niet bestaat? Of ga je dan direct 'missionair' getuigen? Kun je open luisteren naar een zuster die voorganger wil worden als jij vindt dat dit niet bijbels is? En andersom: kan de zuster luisteren naar degene die zijn bezwaren kenbaar maakt? Kun je – zoals Sem Jongasma tijdens zijn stage in de gevangenis meemaakte - open staan voor iemand die een ander heeft vermoord en dan echt luisteren? Voorbeelden genoeg.

Laat ik een persoonlijk voorbeeld geven, omdat ik daaraan moest denken bij de voorbereiding voor dit college. In 1991 gaf ik ook een openingscollege¹⁰, toen als part-time docent exegese NT aan de Tweede Wegopleiding. Maar in de zomer van dat jaar overleed plotseling mijn vader. Het lukte me wel om het college toen voor te bereiden, maar niet om als pastor goed te luisteren naar anderen. Ik herinner me hoe ik enkele weken na het overlijden van mijn vader werd opgeroepen om in gesprek te gaan met een familie die aan het waken was bij hun stervende moeder in het verzorgingshuis waar ik toen als geestelijk verzorger werkzaam was. Ze vertelden me hoe vreselijk het was dat het zo lang duurde en hoe moeilijk ze het ermee hadden dat moeder nu nóg niet gestorven was. Ik kon het niet horen. Wat had ik graag aan het sterfbed van mijn vader willen zitten om afscheid te kunnen nemen. Ik had niets meer tegen hem kunnen zeggen. Wat deze familie vertelde kon ik niet aanhoren. Ik werd boos en opstandig en stond niet open om hun pijn en verdriet te verstaan.

Kortom: 'Ruis op de lijn'. Het is vaak aan de orde. Bedenk uw eigen voorbeelden maar. Misschien geldt het ook wel voor dit moment. Hoeveel gedachten over van alles en nog wat zijn er al bij u langs gegaan? Die kunnen te maken hebben met het thema van vanmorgen, maar misschien ook helemaal niet. Voor je het weet ben je met je gedachten overal en nergens. Aan de buitenkant niet te zien, maar ondertussen ben je al lang afgehaakt. Natuurlijk haak je wel weer aan.... Het is eerlijk om ons dit bewust te maken. Zo gemakkelijk is het niet om werkelijk gastvrij te zijn.

Dat speelt nog des te meer als je langer met mensen optrekt, zoals een voorganger in een gemeente. Dan gaat het niet om eenmalige contacten, maar om veelvuldige ontmoetingen en gesprekken. Een mooie maar veelzeggende uitspraak is: 'Gasten en vis, blijven maar drie dagen fris'.

M.a.w.: je telkens opnieuw open stellen voor het verhaal van de ander is des te moeilijker. Als je denkt het verhaal van de ander al te kennen, kun je het dan nog opbrengen gastvrij te zijn, open en aanvaardend te luisteren? Niet af te dwalen? Geen eigen agenda te hebben waarmee je probeert te

⁹ Oeds Blok, toespraak 1 juni 2013 Algemene Vergadering te Emmen, over de angstfactor en liefdesfactor bij het luisteren

¹⁰ Wout Huizing, *De ene gemeente is de andere niet*, openingscollege cursusjaar 1991 - 1992

organiseren dat de ander gaat doen of vinden wat jij vindt dat nu aan de orde is of dat hij of zij anders moet zien?

Even een opdrachtje voor u om weer bij de les te zijn.... wissel even in tweetallen uit: met wie zou je moeite kunnen hebben om echt op deze open wijze gastvrij in contact met een ander te zijn? En wat maakt dat voor u nu zo lastig?

- Iemand die alsmaar klaagt
- Iemand die heel kritisch is en alles bevraagt
- Iemand die alsmaar dezelfde verhalen vertelt
- Iemand die alles wel weet
- Iemand die boos is
- Iemand die huilt
- Iemand die stervend is
- Iemand die....
-

3. Gehoorzaamheid

En als je dan alles hebt gedaan om af te stemmen op de ander en gastvrij de ander toe te laten en te ontvangen, dan komt het aan op respons geven of 'gehoorzaam' zijn. Dat is een derde kernwoord bij goed luisteren. Gehoorzaamheid. Dat woord komt voort uit de oorsprong van het latijnse woord voor luisteren: *audire*. In een versterkte vorm staat er de prefix *ob* voor. *Ob-audire* herken je in het woord *obedientia*. *Obedience* in het engels. *Ob* duidt een richting aan. Je buigt je voorover in de richting van de ander om heel goed te horen wat die zegt. Misschien wel in de meest sterke mate te vergelijken met de *absoluta* of *auscultata*, het zó aandachtig luisteren als een arts die een patiënt met een stethoscoop ausculteert. Dan hoor je óók wat er van binnen klinkt.

Gehoorzaamheid klinkt als een ouderwets woord. Het roept de sfeer op van 'Luister!' en doen wat je door de ander wordt opgedragen, of je het er nu mee eens bent of niet. Maar bij *obedientia* gaat het om het horen van het hart. Wie dat probeert, is op zoek naar zin. Als je zaken ter harte neemt, dan is dat meer dan het registreren van wat je hoort, maar ervaar je ook het appèl dat een situatie of persoon op je doet. Daarop heb je te antwoorden. Maar dan kan pas als je heel precies hebt geprobeerd de ander te verstaan. Het is denk ik voor elke voorganger een aardige toets om aan het einde van de werkdag de dag nog eens langs te gaan en te kijken wat er terecht is gekomen van je *obedientia*: was je alert op situaties waar een respons van je werd verwacht? Heb je echt geluisterd tijdens die vergadering of was je vooral bezig je eigen punten door te drukken? Ben je ingegaan op signalen van zorg, of heb je je er snel van afgemaakt? Neem je de vragen van gemeenteleden werkelijk serieus of is het een opstapje tot een volgende briljante bijdrage als gestudeerde dominee?

Wie luistert kan niet volstaan met alleen hmmm en ja of OK te zeggen. Op een geëigend moment moet je respons geven. En dan kunnen onderscheiden welk appèl er heeft geklonken. Dat kan hopeloos misgaan, zoals ik deze week in de krant las, een heel kort gespreksverslagje¹¹, over een ontmoeting overdag bij de kassa:

¹¹ Dagblad *Trouw*, dinsdag 3 september 2013, opgetekend gesprek, pag. 20

“Hallo, alles goed?”
“Nee, naar ziekenhuis geweest.”
“Okee”
“Er waren foto’s gemaakt en...”
“Okee”
“De dokter gaf me nog een jaar.”
“Okee en prettige dag verder.”

Niet bepaald empathisch....Een goede respons geven heeft alles te maken met empathie. In je respons laten merken dat je je werkelijk hebt ingeleefd in de wereld van de ander. Het is een vereiste basishouding voor elke hulpverlener én pastor. Maar nog lang niet zo eenvoudig.¹² Hoe reageer je empathisch?

Even een heel klein testje:

Student: “Ik zie op tegen de startdag van het seminarium. Ik heb veel zin om te beginnen aan de opleiding, maar weet niet hoe de mensen zijn en in welke situatie ik terecht kom.”

Wat vindt u een empathische reactie? U heeft een keuze uit 5 mogelijke reacties:

- “Dat begrijp ik helemaal van je, zou ik ook hebben....”
- “Goed dat je dat vertelt. Je kunt het beter maar uitspreken.”
- “Daar hoeft je echt niet tegen op te zien hoor, ze zijn allemaal heel aardig!”
- “Dat had ik ook de eerste keer, maar ik zal je vertellen wat ik toen gedaan heb” (volgt een heel verhaal...)
- “Wees niet zo onzeker. Het zijn broeders en zusters in geloof. Dan kan het toch niet moeilijk zijn?”

(Peiling welke reactie als empathisch wordt gezien)

‘Oplossing’: geen van deze reacties is empathisch! Elke reactie gaat namelijk uit van de luisteraar zélf. Het is invullen voor wat je denkt dat de ander ervaart, terwijl je dat helemaal niet weet. Of je complimenteert de ander, maar dat is ook vanuit jouw eigen referentie. Je stelt gerust, neemt het verhaal over of waarschuwt en adviseert. Empathie – je inleven in de ander - is niet zo eenvoudig als je soms denkt! Empathisch op deze student reageren zou in elk geval betekenen dat je ook de ambivalentie van zijn uitspraak benoemt: het is spannend én hij heeft er zin in. Die aandacht voor de ambivalentie komt in geen van de reacties aan de orde en dus wordt er een eigen positie gekozen van wat voor de toehoorder het meest op de voorgrond staat.

Als pastor komt daar nog iets extra’s bij. Als voorganger probeer je in het pastorale contact of de geestelijke begeleiding van iemand niet alleen empathisch aan te sluiten op wat de ander zegt en bedoelt, maar óók nog eens te beluisteren wat het verhaal van God met deze mens is. Klemens Schaupp¹³ noemt dit ‘dubbele empathie’.¹⁴ Aan het vermogen zich in te kunnen leven in wat de

¹² Vgl. een ‘empathietestje’ in het recente boek van Bert Bakker, *Anderen tevoorschijn luisteren*, Capelle 2013, p. 24 – 28. Dit testje is overigens te lezen in een hoofdstuk dat handelt over de pastor als ‘gastvrouw’. De andere metafoer die in dit boek centraal staat is de pastor als ‘vroedvrouw’.

¹³ Klemens Schaupp, Was ist geistliche Begleitung? Definitionen und Kriterien in: Dorothea Greiner (eds), *Wenn die Seele zu atmen beginnt...Geistliche Begleitung in evangelischer Perspektive*, Leipzig: 2007

ander vertelt, wordt de bekwaamheid gekoppeld om tegelijk acht te slaan op hoe God present zou kunnen zijn in wat de gesprekspartner inbrengt. Om het zo te zeggen: je bent betrokken hoe de weg van de ander met God is, maar je wilt óók zorgvuldig luisteren naar en opvangen hoe Gods weg met die gesprekspartner is. Kun je daarin mee-kijken, mee-luisteren, mee-denken en wellicht een aanzet geven hoe dat te ontdekken? Henri Nouwen¹⁵ heeft erop gewezen dat geestelijk leven niet pas ontstaat als wij bepaalde gedachten of gevoelens koesteren of ons zekere inzichten hebben verworven. De vraag is dan ook niet hoe we geestelijk leven kunnen laten ontstaan, maar hoe we gaan zien waar het zich in feite al voltrekt. Bijvoorbeeld door te letten op de keuzes die zijn of worden gemaakt, in inzichten en ontdekkingen, in gegroeide overtuigingen, in het omgaan met tegenslag en zorgen etc..

Of om te citeren uit een gedicht dat afgelopen donderdag tijdens een training narratief pastoraat in Utrecht- Silo ter sprake kwam:¹⁶

*Elk mens heeft een eigen verhaal en schrijft aan een eigen leven:
een uiterst persoonlijk gegeven in soms onverstanebare taal –
met veel, wat geen ander kan weten, gewonnen, vergaan of vergeten
op kleine of grotere schaal. En Jezus gaat door dat verhaal:
Zijn draad met ons leven verweven, Zijn naam is de onze gebleven –
wij spreken nog iets van Zijn taal. Hij komt in de ander ons tegen,
Hij staat op het kruis van de wegen: een teken, een blinkend signaal.*

Tolk en gids

Regelmatig worden in het kader van hermeneutisch pastoraat de beelden 'tolk' en 'gids' gebruikt.¹⁷ Dat kun je als pastor alleen maar zijn als je deze 'dubbele empathie' eigen hebt weten te maken. 'Tolk in het pastoraat is de ander helpen de juiste zoekvragen te stellen en de ander helpen te leren begrijpen hoe God geschiedenis aan het schrijven is in zijn of haar leven. Zo komt het levensverhaal van de pastorant(e) in beeld en de momenten van betekenisverlening. Bij het beeld van de gids gaat het om een gids in een museum, die voor het publiek de essentie uitlegt van een kunstwerk, van een schilderij. De pastor als gids is goed op de hoogte van en overrompeld door het kunstwerk van Gods reddingsplan. En in de schoonheid daarvan wil hij graag zijn publiek inwijden. Maar dat kan alleen als hij heeft geleerd hoe dat publiek kijkt en waarneemt. De pastor als gids moet de bedding kennen waarin Gods reddingsplan wil landen. Gods reddingsplan moet dan ook worden 'vertaald' in beelden en taal die de pastorant(e) verstaat en waarmee hij dan op weg kan. Een weg die de pastorant(e) leert zien als zijn weg, wandelend met God. Een weg tegelijk waarvan hij dan steeds meer leert inzien dat God altijd daarop al bij hem aanwezig was.¹⁸

Als tolk en gids dien je enerzijds aan te sluiten op het verhaal in het 'leven' van de ander (en je dus in te kunnen leven) en anderzijds thuis te zijn in het 'Verhaal van God'. En zo de vertaalslag tussen het verhaal van de gesprekspartner en het Verhaal van God – de Schrift, de geloofstraditie te maken.

¹⁴ Dr. H.C. van der Meulen, *Om het geheim van het leven. Over spiritualiteit en geestelijke begeleiding*, Zoetermeer 2013, pg. 341 e.v

¹⁵ Henri Nouwen, *Spiritueel begeleiden. Gids voor de lange weg van het geloof*, Tielt 2008

¹⁶ Mieke de Jong, *Bij Tijden*, Kampen 1992, geciteerd in *Soteria*, 10/4 (1993), 2-14

¹⁷ R. Ganzevoort, J. Visser, *Zorg voor het verhaal, Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*, Zoetermeer 2007

¹⁸ Uitleg van Willem van der Horst, in training narratief en contextueel pastoraat, AKZ+ Zwolle, voorjaar 2013

Ontdekkend luisteren

Gideon van Dam spreekt in het verlengde hiervan over 'ontdekkend luisteren'.¹⁹ De pastor geeft de ander terug wat de woorden van de gesprekspartner bij hem of haar oproepen (gehoorzaamheid) en daardoor kan de ander tot een ontdekking komen, zichzelf beter leren verstaan, maar wellicht ook iets meer van God ontdekken in het eigen leven.

Mede daarom hebben we het verhaal van wat we kennen als de roeping van Samuël gelezen. (1 Sam.3: 1- 10) Eli komt er in dit verhaal meestal niet zo goed van af. Hij mist immers tot twee keer toe het punt waar het om gaat, nl. dat Samuël door God wordt geroepen. En dat van iemand als Eli, een man met zoveel levenservaring en wijsheid. Maar wat hij doet is wel prachtig. Hij moedigt de derde keer Samuël aan om in vertrouwen naar de donkere plaats te gaan en te wachten. "Ga maar weer slapen en wanneer je wordt geroepen, moet je antwoorden: 'Spreek Heer, uw dienaar luistert'." Zo kun je als pastor met mensen meegaan in het duister, de eenzaamheid soms en helpen om te verstaan wat ze gehoord hebben, in de Schriften, in dromen, in gesprekken met anderen. Eli gidste Samuël en gaf niet zelf antwoorden, maar hielp Samuël zélf te luisteren. Zo kun je als voorganger een Eli zijn voor een ander. Guenther spreekt in dit verband van 'holy listening'. Je kunt een holy listener zijn. Dat betekent niet dat jij heilig bent, maar wel je luisteren, namelijk dat je de ander helpt om Gods stem te verstaan in diens leven.²⁰

En dan zijn we aangekomen bij het laatste woord:

4. Ontvankelijkheid

Denk nog even aan het verhaaltje van de kleermaker. Naar wie luister je? Wie geef je gehoor? Welke stem of stemmen zijn bepalend in je leven? Wij mensen zijn meerstemmig²¹ en soms is het noodzakelijk goed op een rij te krijgen welke stemmen allemaal meeklinken in je eigen reacties en omgaan met situaties. 'Je hoort je vader nóg zeggen....' 'de stem van die docent klinkt nóg door....'(misschien horen we zo nog voorbeelden hierover van de studenten die afstuderen vandaag!) 'je hoort je vrouw al zeggen..' etc. Maar de diepste vraag is naar je *vocatio*: door wie weet je je geroepen? Welke stem zet je in beweging en wijst je richting? Denk aan Samuël en de vele andere roepingsverhalen die we kennen.

Tot nu toe is het gegaan over het luisteren en afstemmen op een ander, luisteren naar jezelf, de wijze waarop je respons en gehoor geeft door 'dubbel empathisch' te zijn. Er zit ook nog een ander aspect aan het luisteren als voorganger: het luisteren naar God. Ook daarover is veel meer te zeggen dan in de beknopte tijd die we hier nu hebben. Ieder heeft daar op een eigen manier gedachten over en wellicht ervaringen mee.

'Dat zou ik nou weleens willen", zei een jong meisje tegen me. "Dat God spreekt. Luid en duidelijk iets tegen me zegt." We hadden het over het spreken van God en over Samuël. De kleine Samuël die bij zijn naam werd geroepen. "Ik zou ook wel willen horen hoe de stem van God klinkt. Dat Hij spreekt, tegen mij en dat ik dan hoor, met mijn eigen oren. Welke kant moet

¹⁹ Gideon van Dam, *Dichter bij het Onuitsprekelijke. Over geestelijke begeleiding voor en door pastores*, Baarn 2003

²⁰ Margaret Guenther, *a.w.*, p.149

²¹ Vgl. publicaties van Hubert J.M. Hermans en Els Hermans – Jansen zoals *Het verdeelde gemoed, Over de grondmotieven in ons dagelijks leven*, Soest, 1982

ik op met mijn leven? Moet ik doorgaan met deze studie? Word ik gelukkig als ik met mijn vriend trouw? Is er wel een God? En hoort God dan wel?"²²

Hoe zou u reageren op dit meisje? Wissel even in tweetallen uit.

Een protestants geestelijk verzorger in het ziekenhuis, Margriet van der Kooi vroeg dit meisje hoe ze in gebed ging met God. "Hoe bid je, waarvoor bid je?" "Nou gewoon, ik dank God voor de dag en ik bid voor de mensen die ik ken en voor de wereld." "En dan zeg je amen? En wanneer heeft God dan tijd om wat te zeggen?" "Mmm...hoe bedoel je?" "Nou ja, zoals jij het vertelt, klinkt het alsof jij de tijd volpraat." "Mmm... o ja....mmmm ja"

Ze spreken af dat het meisje de komende tijd op een andere manier gaat bidden. Niet alleen maar praten en dan amen zeggen, maar ook een poosje stil zijn. Om te oefenen in het luisteren of in die stilte God misschien iets zegt.

De uitkomst? Het meisje belt later op en vertelt dat er in de stilte op een gegeven moment een liedje in haar hoofd kwam, die haar opa ooit in haar poëzie-album schreef: "die wolken lucht en winden, wijst spoor en loop en baan, zal ook wel wegen vinden, waarlangs jouw voet kan gaan." Voor haar een geruststelling en een groeiende overtuiging dat God met haar meegaat op haar weg.

Met andere woorden: stilte kon wel eens een belangrijk moment zijn in het goed luisteren. Ik hoor het regelmatig terug in gesprekken met studenten en voorgangers: het komt er vaak niet meer van om stil te zijn. De agenda is zo gevuld. Er is zoveel te doen. Er zijn zoveel mensen om naar te luisteren. Ik zou er voor willen pleiten dat in het takenpakket van de voorganger ook afspraken staan over het tijd inplannen voor stilte.

Het doet denken aan die anekdote over moeder Teresa:

Een journalist interviewt haar over haar werk, en zegt: 'Ik hoorde dat u dagelijks drie maal een uur naar de kerk gaat. Wat doet u daar?' Zij antwoordde: 'Bidden tot God'. Hij vroeg: 'Wat zegt u dan?' Zij zei: 'Niets, ik luister.' De journalist vroeg door: 'En wat zegt Hij dan?' Waarop zij zei: 'Niets, Hij luistert'.

Stilte

Kent u deze uitspraak?

*'De één zei niks, de ander zei niks en zo kwamen ze van het één op het ander'.*²³
Juist door het zwijgen komen zaken in hun ware gedaante aan de orde.

Of het gedicht van Judith Herzberg:²⁴

*Mijn vader had een lang uur zitten zwijgen bij mijn bed.
Toen hij zijn hoed had opgezet, zei ik,
"Nou", dit gesprek is makkelijk te resumeren."
"Nee", zei hij, "nee, toch niet, je moet het maar eens proberen."*

²² Margriet van der Kooi, *Pelgrims en zwervers. Gesprekken over God en ons*, Zoetermeer 2010, p. 101 - 103

²³ Jan Fentener van Vlissingen, *Het pad van de geestelijke begeleiding. Van praatpaal tot waarborg*, Den Haag 1980

²⁴ Judith Herzberg, *Beemdgras*, Amsterdam 1968

In de stilte gebeurt veel. Wie daarin luistert kan tot ontdekkingen komen. Zie het verhaal van Samuël. In de stilte van de nacht weet hij zich geroepen. En gaf respons. Het 'heilig luisteren' is open staan voor de stem van God en met open ogen en oren door de wereld te gaan om Gods tekens te verstaan.²⁵ Het raakt voor mij ook aan zo'n kenmerkende uitspraak van Jezus. Kenmerkend blijkbaar omdat het één van de weinige Aramese woorden is die Jezus heeft gesproken die ons zijn overgeleverd: 'Effatha'. Jezus zei het toen Hij een doofstomme man genas.²⁶ 'Ga open'. Maar dat is niet alleen letterlijk bedoeld. Het gaat om een wijze van in het leven staan. Effatha. Ga open met al je vezels. En dan hoor je anders wat mensen zeggen, je leest anders teksten, gedichten. Je zingt anders de liederen. Een voorganger vertelde me onlangs dat hij twee dagen helemaal alleen letterlijk op de hei ging zitten, met alleen de bijbel mee. Om stil te worden. Om te luisteren. Om zich geestelijk voor te bereiden op wat er allemaal weer op hem af zou komen na de vakantie.

Dat is één manier om iets van Gods stem op te vangen. Natuurlijk is het daarbij belangrijk te bedenken dat Gods stem op vele wijzen is te beluisteren: in het contact met de ander, in de natuur, in rituelen, in studie, in het lezen van de Schrift, in ons zorgen voor elkaar, in ons voelen en ervaren, met onze zintuigen, in de idealen die we nastreven, in de contemplatie en stilte. Om maar eens een aantal mogelijkheden te noemen die we binnen het vak Evangelische Spiritualiteit met elkaar verkennen.²⁷

Wie goed luistert, hoort méér. Want zie maar hoe dit alles op elkaar ingrijpt en met elkaar verweven raakt.

Het afstemmen op de ander kan worden tot een aanknopen bij het verhaal van God dat in de ander werkzaam is. Gastvrijheid kan het herbergen van Christus worden, omdat je in de ander iets van Christus ontmoet. In gehoorzaamheid kun je samen met je gesprekspartner de weg van God in het leven van die ander op het spoor komen. Bij dit alles is het essentieel dat je dit ook in je eigen leven kent en zoekt, waarbij je mag leren dat je daarbij dikwijls anderen nodig hebt. Daarom willen we als seminarium ook een leer- en geloofsgemeenschap zijn om juist in het luisteren naar elkaar, elkaar ook te helpen in het ontdekken van Gods weg met ieder van ons persoonlijk. Dan is het prachtig als Paul van Loenen zijn laatste verslag eindigt met een gedicht, getiteld '*ontvankelijkheid*', een paar jaar geleden geschreven tijdens een verblijf in het klooster, de Achelse Kluis:

*God, kunt U uw liefde aan mij kwijt?
Wat staat er tussen U en mij?
Waar ben ik nog niet van vrij?
Wat maakt mij ontvankelijk en bereid?
Wekt U in mij de hongerigheid
Laat me afzien van het aardse leven
Neem af, wat aan me doet kleven
Breng verlangen naar uw aanwezigheid.*

²⁵ Lieder voor Gemeentezang 251

²⁶ Zie Marcus 7: 31 - 37

²⁷ Lesboek is o.a. Gary Thomas, *Jouw spiritualiteit. Geloven zoals je bent*, Amsterdam 2000. Zie ook www.jouwspiritualiteit.nl

De spiritualiteit van het luisteren

Ik zou dit de spirituele taal van het luisteren willen noemen. De kernwoorden die zijn besproken zijn geen trucje dat je leert en reiken verder dan een vaardigheid. Het is een basishouding die een manier van geloven kan zijn. Wie deze spiritualiteit bij zichzelf herkent, merkt dat die al luisterend opleeft, geniet van ontmoetingen en gesprekken, dat het luisteren je voedt in je leven en geloven. Dat zal niet voor iedereen gelden op deze wijze. Niet iedereen kan of wil dit ook. Het is om zo eens te zeggen één van de vele talen²⁸ die je kunt spreken. Maar net als dat je je kunt oefenen in voor jou onbekende talen, zo ligt hier zeker een opdracht voor wie voorganger wil worden. Maar ook voor de gemeente als geheel. Om het belang hiervan te onderstrepen citeer ik Dietrich Bonhoeffer: ²⁹

“ De eerste dienst, die in de gemeenschap de een aan de ander moet bewijzen, bestaat daarin, dat hij naar die ander luistert. Zoals de liefde tot God ermee begint, dat wij naar Zijn Woord luisteren, zo begint de liefde tot de broeder ermee, dat wij leren naar hem te luisteren. De liefde van God jegens ons komt daarin uit, dat Hij ons niet alleen Zijn Woord geeft, maar dat Hij ook naar ons luisteren wil. Het is daarom Zijn werk dat wij jegens onze broeder verrichten, als we leren om naar hem te luisteren. Christenen, en vooral dominees, denken zo vaak, dat ze altijd, wanneer ze met andere mensen samen zijn, iets moeten ‘geven’ en dat dit hun enige dienst is. Ze vergeten, dat luisteren een groter dienst kan zijn dan praten. Veel mensen zoeken naar een oor, dat naar hen luistert, en ze vinden dat niet onder christenen, omdat deze ook daar praten, waar ze zouden moeten luisteren. Wie echter niet meer naar zijn broeder kan luisteren, zal al gauw ook niet meer naar God luisteren, maar hij zal ook tegenover God altijd alleen maar praten. Daar begint de dood van het christelijk leven, en tenslotte blijft alleen nog maar het geestelijk geklets over, de domineesachtige minzaamheid, die stikt in vrome woorden. Wie niet lang en geduldig kan luisteren, zal altijd langs de anderen heen praten en het tenslotte zelf niet eens meer merken. Wie mocht menen dat zijn tijd te kostbaar is om hem met luisteren te verdoen, zal nooit werkelijk tijd hebben voor God en voor de broeder, maar altijd alleen maar voor zichzelf, voor zijn eigen woorden en zijn eigen plannen.’

Luisteren is dus geen middel om een bepaald doel te bereiken, maar het doel op zich. Het citaat van Bonhoeffer maakt duidelijk dat de manier waarop christenen elkaar daadwerkelijk kunnen liefhebben en dienen, de dienst van het luisteren is. We zijn geen gemeente waarbinnen geluisterd wordt, maar zouden een luisterende gemeenschap moeten zijn. Luisteren behoort tot haar wezen. En in dat luisteren wordt de liefde van God voor ons en voor elkaar merkbaar. Immers door te luisteren laat je merken dat je de ander werkelijk wilt (leren) kennen en dat die ander er toe doet en belangrijk is. En wanneer je zo gekend wordt, kun je geloven dat we ook gekend zijn door God. Ook de pastor die luistert geeft zich te kennen. En in die wederzijdse kennis en op die basis van door God gekend te zijn, bloeit de Liefde op. Kennen en liefhebben liggen in het bijbels spraakgebruik (het werkwoord yada) in elkaars verlengde. In het luisteren naar de ander viert de dienst van de liefde de boventoon. Het is een prachtige invulling van het grote gebod om God, de naaste en jezelf lief te hebben. Oefen dan en luister. Naar God. Naar de naaste. Naar jezelf.

Graag moedig ik u aan luisterend door het leven te gaan. Want wat is er veel te horen! En ieder hoort weer andere dingen. Dat maakt ons leven en geloven rijk en boeiend! Ook dit college heeft ieder van u op een eigen wijze beluisterd. Dank voor uw luisterend oor....

²⁸ Als aanvulling op de 9 talen die Thomas bespreekt (zie nooit 27)

²⁹ Dietrich Bonhoeffer, *Leven met elkander*, Zoetemeer 1988